Istorija, kurios gyvenimo pamokos gyvos ir šiandien

Paminklas Onos ir Boleslovo Katliorių sūnums, žuvusiems 1944–1954 m.

Didžiosios kovos apygardos partizanų parke pastatytas paminklas taujėniškių Onos ir Boleslovo Katliorių sūnums. Tai – dramatiška vienos mūsų krašto šeimos istorija. Penki jos sūnus žuvo už tėvynės laisvę 1944–1954 m. Šios istorijos gyvenimo pamokos gyvos ir šiandien.

Kuomet Jonas Vaitkus kūrė filmą „Vienui vieni“, pabrėžė, kad pokariu į miškus masiškai pasidavė ne kadriniai karininkai, o jauni ūkininkaičiai. Iš kur buvo tas kaimo vaikų patriotizmas? Nelabai mokyti, nedavę niekam jokių priesaikų – už Tėvynės laisvę eidavo į tikrą žūtį.

Katliorių šeimos istorija siekia XVII amžių, kai Magdeburgo magistras atsiuntė Radviloms iš Vokietijos nagingų amatininkų Ketlerių šeimą. Po kelių kartų jie tapo Katlioriais. Boleslovas Katliorius tarpukariu buvo solidus ūkininkas, Taujėnų valsčiuje, Aukštuolių kaime, turėjo 50 ha žemės ir 3 ha miško. Per 21-erius metus (1913–1934) Ona Katliorienė pagimdė šešis sūnus – Nikodemą, Teodorą, Apolinarą, Saturniną, Valentiną, Evaristą – ir keturias dukteris – Apoloniją, Genovaitę, Saliamoną, Aldoną.

Pavyzdingi ūkininkai

Visus žavėjo gausi, darbšti, darni šeima. Katlioriai buvo teisingi ir visų gerbiami žmonės, savo vaikus auklėjo Dievo ir Tėvynės meilės dvasia. Šioje šeimoje buvo labai neįprasti vardai. Pasirodo, kad tėvas juos rinkdavo iš lietuviškų kalendorių. Kai kada duodavo ir tradicinius, senelių ir proseneliu garbei skirtus vardus.

Pavyzdingas ūkininkas Boleslovas Katliorius augino veislinius galvijus, eksportui skirtus bekonus. Turėjo tuo metu naujoviškos žemės ūkio technikos. Tokiame ūkyje, žinoma, visiems užteko darbo – pagal amžių ir išgales.

Pasakojama, kad kartais ant puikaus žirgo atjodavo dragūnų pulke tarnaujantis vyresnėlis Nikodemas. Kai atitarnavo, jam tą žirgą pulko vadovybė padovanojo. Bet tėvui tai buvo ne žirgas, o tik arklys. Ėmęs ir įkinkęs jį į plūgą, o Nikodemui ištryškusios ašaros...

Onos ir Boleslovo Katliorių šeimoje buvo susiklosčiusios tam tikros tradicijos. Nors kai kuriuose prisiminimuose rašoma, kad jie nebuvo per daug religingi, bet sekmadieniais visa šeima eidavo į bažnyčią. Prie pietų stalo sėsdavo apsirėdę tik baltais marškiniais. Sekmadieniai šeimoje buvo skirti knygų skaitymui. Visi vaikai buvo gabūs amatams, menams. Saturninas kieme iš keramikos ir stiklo šukių buvo sudėliojęs menišką Vyčio mozaiką. Kaimynai ateidavo pasigėrėti. Deja, po karo tą lietuvybės simbolį šautuvo buože suniokojo stribas...

Pasakojama, kad Onos ir Boleslovo Katliorių sodyboje buvusi ypatinga gamta. Veisėsi juodieji ir baltieji gandrai, galybė kitų paukščių. Tėvas drausdavo Kalėdoms kirsti eglutes, leisdavo tik šakas. Kaimo žmogaus meilė gamtai įaugusi kraujyje. Jam Tėvynė nėra abstrakti sąvoka. Tai – vieta, kur gimei, kur augai, kurios niekas žemėje negali atstoti.

Išėjo partizanauti

Kai atėjo laikas įrodyti meilę Tėvynei, Katliorių šeimos sūnūs ir dukros tuo nė minutei nesuabejojo.

Penki broliai Katlioriai 1944 m. išėjo partizanauti, priklausė Vyčio apygardos Šarūno būriui. Šeštasis – Evaristas, slapyvardžiu Vaidila, įstojo į tą patį būrį 1949 m.

Pirmasis – 1944 m. rudenį – žuvo vyriausias brolis Nikodemas, (gim. 1913 m.) bėgdamas iš apsupties. Jis slapyvardžio dar neturėjo.

Apolinaras-Mindaugas (gim. 1920 m.) žuvo 1946 m. Gružų miške. Saturninas-Girgaudas (gim. 1923 m.) žuvo 1947 m. kartu su būrio vadu Šarūnu. Valentinas-Montvila (gim. 1925 m.) žuvo 1948 m. netoli gimtojo Aukštuolių kaimo. Evaristas-Vaidila (gim. 1927 m.) žuvo 1950 m. Žūties vieta nežinoma.

Teodoras-Sidabras (gim. 1917 m.) partizanavo ketverius metus. Buvo sužeistas granata, todėl pasitraukė iš miško ir gydėsi, o vėliau Katiliaus pavarde įsidarbino Kupiškio statybinėje organizacijoje. Įpratęs pareigas atlikti tik gerai, pateko į garbės lentą, buvo atpažintas ir 1953 m. areštuotas. Mirties nuosprendis pakeistas 25-eriais metais lagerio. 1970 m. grįžo į Lietuvą, mirė 2001 m.

Vyriausia sesuo Apolonija (gim. 1915 m.) tapo ryšininke. Turėjo slapyvardį Laisvė. Ji buvo suimta ir 1950 m. nuteista 10 metų kalėti. Į Lietuvą iš Sibiro grįžo 1956 m. Tėvai ir jaunesnės seserys slapstėsi ir tremties išvengė.

Amžininkų teigimu, motina Ona Katliorienė iš aplinkinių nenorėjo užuojautos dėl vaikų žūčių, sakydavo, kad tai – ne mirtys, o prasmingos aukos už Tėvynės laisvę.

Karui baigiantis, Boleslovas Katliorius buvo įkalintas Ukmergės kalėjime. Tardytas, muštas, kad išduotų, kur jo sūnūs. Tėvas tylėjo. Kai jį paleido, ėjo per žmones amatininkaudamas, ilgai vienoje vietoje neužsibūdamas.

Nukelta į 8 p.

„Mano miestas Ukmergė“

Poetė, tautodailininkė Monika Blauzdienė.

Neseniai sukako 80 metų, kai Bajorų kaime, Želvos valsčiuje, Ukmergės rajone, 1941 m. kovo 20 d. gimė poetė, tautodailininkė Monika Blauzdienė. Ji yra išleidusi savo kūrybos knygeles „Po saulas žiedu“ (2016), „Givienima vaizdieliai“ (2019), jos prisiminimai apie gimtąjį Bajorų kaimą aprašyti knygelėje „Senieji Želvos krašto kaimai“ (2012), eilėraščiai publikuoti Ukmergės literatų draugijos poezijos rinkinyje „Ties Vilkmerge“ (2003), kituose poezijos rinkiniuose bei almanachuose.

Tiek poezijos, tiek straipsnių apie poetę galima rasti ir Deltuvos kultūros almanache „Eskizai“. Tai, kad Monika iš tiesų visada vertino ir brangino savo gimtinę, galima suprasti paskaičius jos knygą „Givienima vaizdieliai“, kur autorė atskleidžia savo gyvenimo istorijos momentus.

Nuostabu, kaip per vieno žmogaus biografijos faktus gali atsispindėti laikotarpio realijos, kasdienybė, žmonių gyvensena, tradicijos. Norėtųsi skaitytojui pateikti dar vieną Monikos Blauzdienės tekstą apie Ukmergę. Poetės prisiminimai nukelia mus į XX amžiaus šeštąjį dešimtmetį, kai būdama dar vaikas atvažiuodavo į šį miestą. Nors Ukmergė ilgainiui keitėsi, augo, gražėjo, tačiau galima manyti, kad teigiamos emocijos, užfiksuotos dar vaikystėje, turėjo įtakos ir poetės kūrybai.

Monika BLAUZDIENĖ

Mano miestas Ukmergė

Mielas ir gražus mūsų miestas Ukmergė. Myliu aš jį nuo seno. Žinoma, kad anksčiau jis nebuvo toks žavingas, išvaizdus ir patrauklus kaip dabar. Namai buvo aptriušę, gatvės siauros, duobėtos, šaligatvių beveik nebuvo, gėlynų upių, nepasipuošdavo kaip dabar. Krautuvės atrodė prastai, nebūdavo pakankamai gerų maisto produktų.

Esu kilusi iš kaimo, bet Ukmergė buvo mūsų rajonas. Tad su visokiais reikalais dažnokai tekdavo nuvykti į Ukmergę. Tada transporto nebuvo. Tekdavo kulniuoti į Želvą 10 kilometrų arba į Šešuolius tiek pat, o iš ten laukti kokio tai transporto. Jeigu ir pasitaikydavo koks sunkvežimis, „gruzoviku“ vadinamas, per aukštus bortus ropšdavomės ir lipdavom į jį, nors ten nebūdavo net suolų, dar ir nedengti tie „gruzovikai“ buvo. Džiaugdavomės, kad vairuotojas priima ant savo atsakomybės ir veža, nes kitaip pasiekti Ukmergę nebuvo galimybės.

Paauglystėje su mokinių būriais tekdavo atvykti į kokią nors suorganizuotą visuomeninę šventę, festivalį ar kitokį renginį. Menu ir Ukmergės stadioną: aikštė, žemės plotas, smėlis palei slėnį link Šventosios upės, aplink medžiai, krūmai net tvoros nebuvo. Vaikai ir jaunimas šoko, dainavo, deklamavo. Pačiame viduryje stovėjo didelė bronzinė mašina, galinis bortas nuleistas. Viduje ant lentynos pado ir šoko, ir dainavo ne prasmingas, bet rėksmingas ir rusiškas, ir lietuviškas „čiastuškas“. Tai – pirmieji įspūdžiai iš 1955–1956 metais vykusio kažkokio festivalio.

Šiaip dažnai tekdavo atvažiuoti į Ukmergės rajono centrą, kai reikėdavo susitvarkyti kokius tai svarbius reikalus. Tada, dar paauglės akimis, miestas atrodė labai prastai ir biednai, niūrus, apskuręs, namai seni, sutūpę, aptrupėję, nedažyti. Pats centras nepatrauklus, neišvaizdus, be jokio pasigėrėjimo. Gatvės neasfaltuotos, daug kur namai tarsi landynės, aplink šiukšlės, dulkės ir panašiai.

Kiek kartų teko apie 10 km kulniuoti iki Šešuolių, o ten laukti pakeleivingo sunkvežimio. Laukdavo ir daugiau žmonių. Džiaugdavomės, kad į mūsų pakeltas rankas reaguodavo į mūsų prašymą sustoti ir priimdavo, šiaip taip per aukštus bortus užsiropšdavome į mašiną, nors ir stati, kad ir neuždengtoj, nelygiais keliais nubarškindavo iki Antakalnio gatvės ir čia pat vėl laukdavom, kad vėl koks nors šoferis paklus mūsų prašymui pakeltai rankai, susimylės ir parveš.

Jau susitvarkę reikalus, čia belaukdami Antakalnio gatvėje, ant kampo ties Vilniaus gatve buvo tokia vadinama žydų škala, kur vėliau buvo įkurta duonos kepykla, tai mes matydavom, kaip kraudavo duoną ir atviromis dėžėmis ir padėklais nešdavo į mašinas. Iš ten sklisdavo duonos kvapas, kuris kutendavo nosį ir sužadindavo apetitą išalkusiam skrandžiui. Vietoj jos dabar – IKI parduotuvė Užupyje ir mašinų stovėjimo aikštelė Antakalnio ir Vilniaus gatvių sankryžoje.

Prisiminė dar vienas atvejis. Neprisimenu, kokiu tai būdu, dar su amžinatilsį tėveliu 1955 ar 1956 metais žiemą atvykome į Ukmergę. Tėvelis turėjo svarbių reikalų pas buvusį kaimyną, kuris daugelį metų gyveno Ukmergėje. Atvažiavom iš vakaro, kad galėtume po darbo jį rasti namuose.

Jie šnekučiuojasi, o man parūpo pavaikščioti po miestą. Žiema, tykus vakaras, jau sutemo, gatvėse užsidegė šviesos, sninga, tyliai krenta lengvos purios snaigės. Viena vaikštau miesto gatvėmis ir dairausi. Man gražu, nuostabu, tiesiog romantiška, toks nepakartojamas, nepaprastas, nepamirštamas vaizdas, tuo labiau, kad aš, galima sakyt, dar vaikas pirmą kartą mieste. Lempos skleidžia šviesą, apšviečia gatves, šalikeles, tik gėrėkis. Įsimintina visam gyvenimui...

Parengė Sigita Astikienė,
Vlado Šlaito viešosios bibliotekos
Bibliografijos-kraštotyros
skyriaus vedėja

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Istorija, kurios gyvenimo pamokos gyvos ir šiandien

Katliorių šeima. Pirmoje eilėje: Boleslovo Katlioriaus motina Elžbieta (su Saliamona), Ona Katliorienė (su Aldona), Genovaitė, Boleslovas Katliorius, Saturninas, Valentinas, Apolinaras ir Evaristas. Antroje eilėje: Apolonija, Nikodemas ir Teodoras (apie 1934 m.).

Laikraščio „Respublika“ nuotr.

Atkelta iš 7 p.

Gydytoja Sigita Narbutaitė-Lipovienė apie šią šeimą parašė knygą „Aukštuolių ąžuolai“. Ji pažinojo Oną Katliorienę, motiną, palaidojusią penkis žuvusius sūnus, bet sugebėjusią gyventi toliau ir auklėti likusius gyvus vaikus. Autorė lankydavosi namuose, kuriuose gyveno ukmergiškio gydytojo Kazio Mikalausko šeima, ten ji ir susipažino su Ona Katlioriene.

„Respublikos“ laikraštyje 2012 m. spausdintame S. Narbutaitės-Lipovienės interviu, kuriame ji pasakoja apie Onos Katliorienės sūnus. Domino vienas klausimas – ar ji kalbėdavo apie savo sūnus? „– Niekada. Nors du – Nikodemas ir Apolinaras – jau buvo žuvę nuo stribų rankos. Kartą jauniausias Evaristas (taip pat išėjęs į mišką) atvažiavo į Liepų alėją su pakinkytu arkliu ir, susisodinęs vaikus, nudardėjo į Kauno gatvę. Vėliau suvokiau, kad turėjo kažkokią užduotį ir mes, vaikai, buvome puiki priedanga. Praėjus kelioms dienoms po to smagaus pasivažinėjimo, atėjo žinia, kad Evaristas žuvo...

Tai buvo pirmas mano susidūrimas su gyvu partizanu. Iki šiol akyse regiu tą aukštą, gražų, ilgaplaukį vaikiną, taip smagiai mus, vaikus, pavėžinusį, linksmai juokavusį. Ir vėliau gatvėse matydavau ilgaplaukių jaunuolių. Galvodavau: partizanai. Jie per ryšininkus gaudavo informacijos, kur dislokuoti stribų garnizonai, o kur – saugu. Taigi retkarčiais aplankydavo gimines.“

Onos Katliorienės kančia, užuojauta visoms motinoms, iškentusioms vaikų netektis ir paskatino gydytoją S. Narbutaitę-Lipovienę parašyti knygą.

Taujėnų bibliotekos vyresnioji bibliotekininkė Gražina Žukauskienė pasakojo, kad į knygos pristatymą 2012 metais Taujėnuose atvyko Katliorių šeimos jauniausia dukra Aldona Katliorytė-Jauniškienė ir dvi jos dukros Matilda Jauniškytė ir Virgilija Gregorauskienė.

Jos pasidalijo savo prisiminimais apie Katliorių giminės tragišką likimą ir pažintį su knygos autore.

Lietuvos laisvės kovotojų Katliorių šeima – gilieji mūsų tautos ir mūsų žemės šuliniai. Dar nežuvome, dar esame, kol Lietuvoje yra tokių šeimų.

Didžiosios kovos apygardos partizanų parke Katliorių sūnums, žuvusiems 1944–1954 metais atminti, paminklas buvo pastatytas 2005 metais.

Tai buvo vienas pirmųjų akmeninių paminklų šio parko šiaurės vakarinėje dalyje. Daugiausia parke statomi mediniai kryžiai, koplytstulpiai ir stogastulpiai.

Akmeninių paminklų memorialinį ansamblį parko įkūrėjui monsinjorui Alfonsui Svarinskui padėjo kurti Ukmergės krašto Sibiro tremtiniai Vytautas Viliūnas, Algirdas Karvelis, Vaclovas Slivinskas ir kiti.

Parengta pagal laikraščius „Tremtinys“ (2003), „Respublika“ (2012), Sigitos Narbutaitės-Lipovienės knygą „Aukštuolių ąžuolai“.

Parengė Lina Sukackienė

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Gyvenimo siekis – išsaugoti senelių atminimą

Vilija Zaborskė kalba paminklo atidengimo metu.

Paminklą šventina Suvainiškio Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios kunigas.

Atkelta iš 1 p.

Rėmė partizanus

Mūsų laikraščio pašnekovės seneliai partizanų rėmėjai Emilija ir Konstantinas Zaborskai pokario metais gyveno Zablačiaus dvare, esančiame Rokiškio rajone. Pas juos 1946 m., šv. Kalėdų laikotarpiu, partizanai buvo įsirengę slėptuvę.

Vartant Lietuvos ypatingajame archyve tuomečio sovietinio saugumo operatyvines bylas, darosi aišku, kad Zaborskų gyvenamoji vieta buvo stebima.

Tos vietovės partizanų vadas Antanas Blieka jau buvo žuvęs, tad siekta pašalinti ir likusius jo būrio partizanus, kuriems ėmėsi vadovauti Liudas Mikšys.

Į jų buvimo vietą pasiųstas agentas „Gondaras“ (Alfonsas Lūža), praeityje buvęs partizanų vadas. Per trumpą laiką įgijęs partizanų ryšininkų pasitikėjimą. Jis pranešė saugumiečiams, kad L. Mikšio būrys slapstosi Zablačiaus dvare, Zaborsko namuose.

Pagal šį pranešimą 1947 m. vasario 25 d. rytą link dvaro buvo pasiųstas 22-asis Panemunės garnizono operatyvinis-karinis būrys. Tai liudija archyviniai dokumentai.

Tuo metu dvare slėpėsi keturi Vytauto apygardos Šarūno rinktinės partizanai: Vladislovas Zemlickas (gim. 1919 m.), Petras Lauška (gim. 1920 m.) bei grupių vadai – Liudvikas Mikšys (gim. 1926 m.) ir Vilgelmas Milaknis (gim. 1916 m.).

Dengdamiesi kulkosvaidžio ugnimi, jie mėgino prasiveržti iš name, po grindimis, buvusios slėptuvės, tačiau visus keturis nukovė namą apsupę sovietiniai kareiviai.

Žuvusius partizanus kareiviai suvertė į arkliu pakinkytą vežimą.

Pasak E. ir K. Zaborskų anūkės V. Zaborskės, namo šeimininkę, jos močiutę, pririšę prie vežimo, nuvarė į Panemunio „stribyną“. Senelį suėmė grįžtantį namo ir vežantį vaistus bei maistą partizanams.

Pagal archyvinius dokumentus, tas pats MGB agentas „Gondaras“ tapo agentu „Maskva“.

Jo išduoti 1949 m. Plunksnočių miške žuvo Kunigaikščio Margirio rinktinės Gedimino kuopos vadas Juozas Bulovas-Iksas, jo žmona Diana Glemžaitė-Bulovienė ir dar keturi partizanai.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro duomenimis, agentas „Maskva“ buvo užverbuotas 1945 m. spalio mėnesį ir tęsė veiklą iki 1952 m. Už „darbą“ jam buvo dosniai atsilyginama, pavyzdžiui, 1947–1948 m. išmokėta 2 500 rublių. Jo išduoti žuvo apie 30 partizanų.

Dokumentų negavo

Kaip klostėsi partizanų rėmėjų likimai? V. Zaborskė pasakoja: „Mano seneliai buvo įkalinti: močiutė išvežta į Karagandos, senelis – į Vorkutos lagerius. Poros vaikai tremties išvengė tuometės Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos direktoriaus ir mokytojų dėka.

1954 m. seneliai grįžo iš įkalinimo kaip žmonės be teisių: neturėjo piliečių pasų, negalėjo įsidarbinti, neturėjo namų. Žmonės buvo gavę tik pažymėjimus, kad yra grįžę iš lagerių. Jų turtas buvo konfiskuotas.

Apie 1960 m. grįžę tremtiniai apsigyveno Suvainiškio miestelyje, Rokiškio rajone, pas neseniai ištekėjusią dukrą. Šeima glaudėsi dviejų kambarių buto virtuvėje.

1965 m. Suvainiškio kolūkio pirmininko V. Juodelio rūpesčiu seneliui buvo parduotas nudėvėtas kolūkiui priklausantis namas – buvusi „smetoninė“ policija ir areštinė.

„Mano tėtis – statybos inžinierius, kartu su seneliu jie namą suremontavo. 1965–1966 m. seneliai persikėlė gyventi į savo namus. Močiutė Emilija mirė 1970 m. nuo kraujo vėžio, o senelis mirė 1989 m.“, – pasakojo V. Zaborskė.

Pastatė paminklą

Ukmergiškės prašymu ir pastangomis, 2017 m. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras Rokiškio rajone, Pandėlio seniūnijoje, buvusio Zablačiaus dvaro teritorijoje, pastatė paminklą minėtai kovai atminti.

Tų pačių metų vasario 25 d., prabėgus lygiai 73-ejiems metams po susidorojimo, Rokiškio krašto bendruomenė paminėjo ir pagerbė šioje vietoje žuvusius keturis partizanus bei politinius kalinius – partizanų rėmėjus E. ir K. Zaborskus.

Paminėjimą inicijavo V. Zaborskė ir partizanų būrio vado A. Bliekos sūnus Izidorius Blieka. Paminklą palaimino Suvainiškio Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios kunigas Virginijus Šimukėnas.

Pasak V. Zaborskės, kalbinami Suvainiškio krašto žmonės vis dar nenoriai pasakoja apie tuos įvykius. Zablačiaus dvaras yra Suvainiškio bažnyčios parapijoje. Neseniai buvo išleista knyga „Suvainiškis ir jo apylinkės“. „Knygoje neparašyta nei apie Zablačiaus dvarą ir jo likimą, nei apie mano senelius, nei apie žuvusius partizanus, nei apie juos parėmusius kaimynus.

Senelių kilmę bei tapatybę patvirtinančių dokumentų – krikšto liudijimų, pasų, registracijos, nuosavybės dokumentų – V. Zaborskė ieškojo įvairiuose archyvuose ir bažnyčiose. Tačiau jų taip ir nerado.

Siekdama išsaugoti senelių atminimą moteris neseniai susigrąžino savo senelių pavardę.

„Dingusi istorija: ir žmonės, ir namai. Be praeities nėra ateities. Kas mes be savo šaknų – savo istorijos?“ – stebėjosi ir retoriškai klausė ukmergiškė.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS